тивних документів на регенерацію, на основі контрактів продають підприємствам-переробникам. Інші доцільно скеровувати на спалювання в організації, які впроваджують технології використання нетрадиційних джерел енергії для створення нових видів палива (ТЕЦ, цементні, цегляні заводи та інші підприємства будівельної індустрії) [1].

Висновки. Отже, на нашу думку, уникнення екологічної небезпеки від забруднення навколишнього природного середовища ВО можливе лише за умови впровадження перечислених вище заходів та контролю відповідних державних органів за їх виконанням.

1 *Кульшенко С.В. Проблемы создания в Украине отрасли отработанных нефтепродуктов // 1-й Междунар. конф. "Сотрудничество для решения проблемы отходов", 5–6 февраля 2004 г. в Харькове при поддержке Посольства Канады в Украине. 2. Виговська Г.П., Міщенко В.С. Нормативно-правове врегулювання рециклінгу матеріалів/http://www.tcologylife.ru/utilizatsiya-2001/normativno-pravove-vregulyuvannya.html. 3. Чайка О.Г., Чайка Ю.А. Порівняльний аналіз методів очищення відпрацьованих олив на Україні та за її межами // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка.* – 2009. – № 345: *Хімія , технологія речовин та їх застосування.*

УДК 661.632

Г.В. Сакалова, Т.М. Василінич, Г.Д. Петрук
Вінницький державний педагогічний університет

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕРОБЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ФОСФАТНОЇ СИРОВИНИ

© Сакалова Г.В., Василінич Т.М., Петрук Г.Д., 2010

На основі розрахованого економічного ефекту та величини відведеного екологічного збитку визначено коефіцієнт економіко-екологічного значення розроблення, внаслідок впровадження технології перероблення фосфатної сировини гідросульфатним методом.

On the basis of calculated economic effect and the size of prevented ecological loss was determined the economic-ecological coefficient of the introduction the processing technology of the phosphate raw material with the help of hydrosulphate method.

Вступ. Ефективність впровадження маловідходних технологій та технологій перероблення відходів оцінюється насамперед критеріями ефективності суспільного виробництва, оцінюванням екологічних та соціальних результатів. При цьому технічні аспекти впровадження не розглядаються взагалі, або ж відокремлено від вищевказаних показників. Порівняльно оцінюючи технології, цікаво було б розглянути всі фактори, узагальнені в одному показнику. Питання всебічного оцінювання і аналізу економічного та екологічного результатів впровадження нових технологій залишається актуальним.

Запропоновано комплексний підхід до оцінювання ефективності заходів НТ, де враховано основні показники економічної ефективності науково-дослідних робіт, технічну складність впровадження у виробництво та позитивні екологічні наслідки від впровадження.

Матеріали та методи. Результати та їх обговорення. Крім відомих методик розрахунку економічної та екологічної ефективності від впровадження заходів НТП, можливо використовувати методику, проект якої запропонований.

Коли відсутній аналог, роботу вважають науково-дослідницького характеру [1], оцінювати доцільність впровадження технології у виробництво можливо за коефіцієнтом

$$K_{еез} = \frac{I^n \cdot K_e \cdot E}{З \cdot K_{сл}}, \qquad (1)$$

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

де І – важливість розроблення для народного господарства. Цей показник визначається сумою індексів (табл. 1); n – показник використання результатів НДР можна приймати: n=0 – результати роботи не використовують на реально діючому підприємстві; n=1 – часткове впровадження результатів роботи; n=2 – результат роботи використовують на виробництві; n=3 –результати роботи використовують на виробництві, без попередньої технічної апробації роботи; $К_е$ – коефіцієнт прогнозованого екологічного ефекту (табл. 2); Е – сумарна економічна ефективність від впровадження, що враховує економію від зниження собівартості продукції, та відведений екологічний збиток; З – приведені витрати, обчислені за формулою

$$З = С+Е_н \cdot К,$$

де С – витрати , не враховані у розрахунку економії за статтями калькуляції (наприклад, додаткові витрати на управління); К – капітальні затрати, що необхідні для реалізації запропонованих заходів; $Е_н$ – нормативний коефіцієнт порівняльної ефективності витрат ($Е_н$=0,12~0,15); $К_{сл}$ – коефіцієнт складності впровадження технічного завдання. Показник визначається порівнянням отриманих результатів з граничними характеристиками, або параметрами відомих аналогічних чи подібних зразків (табл. 3).

Таблиця 1

Критерії та їх бальні оцінки
для визначення науково-технічного, екологічного та економічного рівнів НДР

Критерії	Шкала критеріїв	Індекс оцінки
Відрізок часу, необхідний для впровадження НДР	2 роки і менше	+2
	3 роки	+1
	4 роки	0
	5-6 років	-1
	7 років і більше	-2
Технічні показники результатів розробки	Вище рівня світових зразків	+2
	На рівні кращих світових зразків	0
	Нижче рівня кращих світових зразків	-2
Можливі екологічні наслідки	Покращення екологічної ситуації	+2
	Зменшення екологічного навантаження	+1
	Наслідки не прогнозуються	0
Можливі результати оцінки		
Позитивна (+)	Розробка дуже перспективна	
Задовільна (0)	Розробка перспективна	
Негативна (-)	Розробка неперспективна	

Таблиця 2

Коефіцієнт позитивного екологічного ефекту

№ з/п	Позитивний ефект	Значення
1	Поліпшення другорядних характеристик, які не є визначальними для конкретної продукції (технологічного процесу)	1,0
2	Поліпшення характеристик виробництва (продукції) загального порядку, технологічні схеми переробки відходів даного виробництва	1,5
3	Поліпшення характеристик, визначальних для виробництва (продукції), запровадження переробки відходів в основному виробництві	2,0
4	Отримання нової екологічно безпечної продукції, досягнення якісно нових екологічних характеристик технологічного процесу	3,0
7	Екологічні показники високого рівня, вперше досягнуті в народному господарстві	4,0

Конкретні значення І, $К_{сл}$, $К_е$ обґрунтовують на підставі експертних даних.

Розрахуємо коефіцієнт економіко-екологічного значення розробки для технології з одержання складних мінеральних добрив з вітчизняної фосфатної сировини при частковій заміні сульфатної кислоти сульфатами та гідросульфатами лужних металів [2].

Розклад $Ca_3(PO_4)_2$ для одержання простого суперфосфату проводився з добавкою розчинів 70 % сульфатної кислоти. Для досягнення цього технічного результату технологія виробництва перед-

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

бачала такі послідовні процеси і операції: сульфатну кислоту перед подаванням в камеру змішують з сульфатами або гідросульфатами лужних металів в мольному співвідношенні іонів SO_4^{-2} : Me^+ =1:0,3÷1 [2]. Фосфатну сировину і сульфатнокислотний розчин попередньо нагрівають до температури 1000150130 °С. Суміш витримують в камері при температурі 100–110 °С протягом 60 хв. Після дозрівання на стадії грануляції нейтралізують вільну кислотність та кислі солі добрива аміаком або карбамідом. Часткова заміна розчину сульфатної кислоти на гідросульфат калію у співвідношенні SO_4^{-2} : Me^+ =1:0,3÷:1 забезпечує повноту розкладу $Ca_3(PO_4)_2$ в фосфатній сировині.

Таблиця 3

Коефіцієнт складності виконаного технічного завдання

№ з/п	Складність вирішеного технічного завдання	Значення
1	Зміна одного параметра, однієї операції процесу, одного інгредієнту рецептури	1,0
2	Зміна двох, або ж більше неосновних параметрів нескладних процесів, зміна двох або ж більше неосновних операцій технологічного процесу, зміна двох, або ж більше неосновних інгредієнтів рецептури	1,5
3	Конструкція основного вузла, механізму, частина (неосновних) процесів, частина (неосновна) рецептури	2,0
4	Основні процеси технології, частина основної рецептури	2,5
5	Конструкція приладу машини, споруди, технологічний процес, рецептура	3,5
6	Конструкція машини, верстату із складною кінематикою, апаратурою контролю, конструкція силових машин, двигунів, комплексні технологічні процеси, рецептури	4,5
7	Конструкція машини, споруди із складною системою контролю, що складаються з обладнання нових видів, системи управління і регулювання, складні комплексні технологічні процеси, рецептура особливої складності	5,5

Технологічним регламентом передбачено температурний режим (105±10) °С, експериментально ж визначено температуру, як найоптимальнішу для проведення процесу (130±10) °С. При температурах нижче 100 °С зменшується розчинність сульфатів лужних металів в розчинах H_2SO_4, що знижує ступінь перетворення трикальційфосфату. Із збільшенням температури вище 140 °С спостерігається зменшення розчинності P_2O_5.

Для цієї технології було розраховано очікуваний економічний ефект та очікуване вивільнення коштів за рахунок зменшення платежів внаслідок розміщення відходів у навколишньому середовищі. У додаткових затратах на впровадження врахували вартість додаткового обладнання (42000 грн.) та витрати на встановлення обладнання:

$$З = 1000 + (42000*0,12) = 5505 \text{ (грн.)}.$$

Згідно з результатами впровадження:

$$Е = 108326 + 19080 = 127406 \text{ грн.}$$

При $К_{еез}$>1 ефект від впровадження вважають задовільним. При $К_{еез}$>10, роботу можна вважати ефективною, з високим технічним, економічним і екологічним рівнями.

Згідно з виконаними розрахунками

$$K_{еез} = \frac{1 \cdot 2 \cdot 127406}{5505 \cdot 3,5} = 13,22 \qquad (2)$$

Тому запропонована технологічна схема має більшу ефективність порівняно з існуючими методами виробництва фосфоровмісних мінеральних добрив, дозволяє використати відходи галургійного виробництва, покращити фінансовий стан та екологічну ситуацію фосфорного виробництва. Собівартість таких добрив знижується за рахунок зменшення витрат сульфатної кислоти і меншої ціни на фосфатну сировину. Капітальні витрати на здійснення процесів аналогічні як і у виробництві суперфосфатів, оскільки технологічні схеми ідентичні.

При проведенні теоретичного обґрунтування НДР, без врахування результатів впровадження, приблизну економіко-екологічну ефективність можливо оцінити, використовуючи нормативні значення таких коефіцієнтів[1]:

$К_е$ – коефіцієнт очікуваного екологічного ефекту;

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua

$К_о$ – коефіцієнт обсягу використання результатів НДР (табл. 4);
$К_{сл}$ – коефіцієнт складності впровадження технічного завдання;
$К_в$ – коефіцієнт існуючих відмінностей (табл. 5).

Таблиця 4

Коефіцієнт обсягу використання результатів

№ з/п	Очікуємий обсяг виробництва	Значення
1	Використання на одному підприємстві в одиничному виробництві	1,0
2	Використання на декількох виробництвах, або на одному підприємстві у дрібносерійних виробництвах	1,5
3	Використання на одному підприємстві у серійному виробництві, або на декількох підприємствах у дрібносерійному виробництві	2,0
4	Використання у серійному виробництві: На декількох підприємствах (2-10) На багатьох підприємствах	 6,0 7,0

Таблиця 5

Коефіцієнт існуючих відмінностей

№ з/п	Відмінності	Значення
1	Дослідження, в яких використовують відомі засоби, процеси	1,0
2	Дослідження, де використовують в новій сукупності відомі технічні рішення, що створюють новий позитивний ефект	1,25
3	Дослідження, де є нові рішення За меншістю основних ознак За половиною За більшістю	 1,5 2,0 2,5
4	Дослідження з сукупністю суттєвих відмінностей, що не мають прототипу	3,0

Для визначення ступеня ефективності здійснюваної НДР, необхідно, щоб добуток цих коефіцієнтів дорівнював або ж був більший ніж 4.

Згідно з нашим прикладом добуток коефіцієнтів $К_{заг.}$ дорівнює

$$К_{заг} = 1 \cdot 2 \cdot 3{,}5 \cdot 1{,}25 = 8{,}75$$

Отже, дослідження можна вважати ефективним за комплексними технічними, економічними та екологічними критеріями.

Висновки. На основі теоретичних розрахунків, експериментальних досліджень і результатів впровадження можна зробити висновок, що ефективним і економічно доцільним методом перероблення фосфатних руд може бути їх розкладання природними сульфатами. Запропонована технологічна схема має більшу ефективність порівняно з існуючими методами виробництва фосфоровмісних мінеральних добрив, дає змогу використати відходи галургійного виробництва, покращити фінансовий стан та екологічну ситуацію фосфорного виробництва.

Методичні рекомендації з комплексної оцінки ефективності заходів, спрямованих на прискорення НТП: Постанова ДК СРСР з науки і техніки і президії АН СРСР №60/52 від 03.03.88. – М., 1988. – 20 с. 2. Пат. України, МПК 6 С 05cB1/00, С 05 D1/00. Спосіб одержання концентрованих фосфоровмісних мінеральних добрив / Д.І. Крикливий, Т.М. Василінич. – Опубл. 15.02.01, Бюл. № 1. 3. Стражев В.И. и.др. Анализ хозяйственной деятельности в промышленности. – Минск: Вышэйш. шк., 1999. – 398 с. 4. Методика визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства / Згідно з наказом Міністерства навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України 27.10.97 р, № 171.

Lviv Polytechnic National University Institutional Repository http://ena.lp.edu.ua